

Philip Kerr

De vrouw van Zagreb

ISBN 978-90-225-6997-9
ISBN 978-94-023-0340-7 (e-boek)
NUR 305

Oorspronkelijke titel: *The Lady From Zagreb*
Vertaling: Marjolein van Velzen
Omslagontwerp: Wil Immink Design
Omslagbeeld: iStock
Zetwerk: Mat-Zet bv, Soest

© 2015 by thynKER, Ltd.
All rights reserved.

© 2015 voor de Nederlandse taal: Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Proloog

Franse Rivière, 1956

Wolven worden in de regel geboren met diepbloauwe ogen. Die worden lichter en nemen allengs de volwassen kleur aan, meestal geel. Husky's daarentegen hebben blauwe ogen, en daarom wordt vaak gedacht dat er ook wolven met blauwe ogen moeten bestaan. Maar strikt genomen is dat niet zo. Als je ooit een wolf met blauwe ogen tegenkomt, is dat waarschijnlijk geen volbloedwolf. Dalia Dresner had de prachtigste blauwe ogen die ik ooit bij een vrouw gezien heb, maar ik wil wedden dat er een drupje wolvenbloed door haar aderen stroomde.

Dresner was een Duitse filmster geweest in de jaren dertig en veertig, de periode waarin ik een – zij het korte – relatie met haar had. Ze was nu bijna veertig, maar zelfs in streng Technicolor was ze nog steeds verbijsterend mooi, met name die traag knipperende, laserstraalblauwe ogen die eruitzagen alsof ze met één achteloze blik een paar gebouwen had kunnen neerhalen. Met die blik had ze in ieder geval een gat door mijn hart geboord, zo veel is zeker.

Net als de pijn van een afscheid vergeet je nooit het gezicht van een vrouw die je hebt liefgehad, zeker wanneer het gaat om het gezicht van een vrouw die in de pers 'de Duitse Garbo' was genoemd. Om nog maar te zwijgen van de manier waarop ze de liefde bedrijft; op de een of andere manier blijft ook die in je herinnering hangen. Misschien is dat maar goed ook, want na verloop van tijd is die herinnering het enige wat je rest.

'Niet stoppen,' smeekte ze die paar keren dat ik probeerde haar in bed te behagen. Alsof ik ook maar een seconde van plan was geweest om op te houden. Wat mij betreft was ik Dalia tot het einde der dagen blijven beminnen.

Ik zag haar terug in bioscoop Eden in La Ciotat, niet ver van Marseille, naar verluidt het oudste en mogelijk kleinste filmtheaterje ter wereld. Daar hebben de gebroeders Lumière in 1895 hun eerste film vertoond, en daar, pal aan zee, tegenover een jachthaven waar het hele jaar lang een massa dure boten en jachten afgemeerd liggen, woonde ik sinds mijn vertrek uit Berlijn. La Ciotat is een oud vissersdorp, nieuw leven ingeblazen door een belangrijke Franse marinewerf – als je een woord als ‘belangrijk’ kunt gebruiken in dezelfde zin als ‘Franse marine’. Het dorp heeft een fraai strand en een aantal hotels; in een daarvan werk ik. Met mijn blik op het doek gevestigd stak ik een sigaret op en ik probeerde me te herinneren hoe we elkaar ook alweer ontmoet hadden. Wanneer was dat precies geweest? 1942? 1943? Eerlijk gezegd had ik nooit gevonden dat Dalia op Garbo leek. Voor mij had ze nog het meest weg van Lauren Bacall. ‘De Duitse Garbo’ was Josef Goebbels’ idee. Hij zei tegen me dat de eenzelve Zweedse Garbo een van Hitlers favoriete actrices was, en *Camille* een van de Führers lievelingsfilms. Het valt niet mee om Hitler te zien als iemand met een lievelingsfilm, laat staan zoiets romantisch als *Camille*, maar volgens Goebbels had de Führer tranen in zijn ogen wanneer hij die film zag, en ‘gloeide hij nog uren na’. Goebbels had Dalia gerestyled als het antwoord van de Duitse filmindustrie op Greta Garbo, volgens mij als zoveelste manier om bij Hitler in het gevlij te komen, en natuurlijk bij Dalia zelf. Goebbels was continu bezig actrices te versieren. Niet dat ik het hem in Dalia’s geval kwalijk nam: massa’s mannen maakten haar het hof.

Dalia had een groot deel van haar leven in Zwitserland gewoond maar was geboren in Pula, Istrië, wat na 1918 en de ontbinding van het Oostenrijks-Hongaarse Rijk aan Italië was toegevoegd. Maar dit schiereiland maakte van oudsher natuurlijk deel uit van Joegoslavië; al Dalia’s voorouders waren Kroaten, en om te ontkomen aan de gedwongen italianisering en de culturele onderdrukking door Mussolini’s fascistten hadden haar ouders haar al op jonge leeftijd meegenomen naar Zagreb. Haar echte naam was Sofia Branković.

Na de oorlog had ze besloten haar ouderlijk huis niet ver van Zürich te verlaten en terug te gaan naar Zagreb om te kijken of er nog iets over was van haar familie. In 1947 was ze door de Joegoslavische overheid gearresteerd op verdenking van collaboratie met de nazi's tijdens de oorlog, maar Tito – die naar algemeen werd aangenomen verliefd op haar was – kwam persoonlijk tussenbeide en regelde dat Dalia op vrije voeten kwam. Terug in Duitsland werkte ze aan een comeback, maar door omstandigheden kwam die niet vlot van de grond. Gelukkig voor Dalia kreeg ze in Italië werk aangeboden. Toen Cecil B. DeMille in 1949 bezig was met de casting voor *Samson and Delilah* heeft hij aan Dalia Dresner gedacht voordat hij de politiek gezien verstandiger keuze maakte voor Hedy Lamarr. Hedy was goed – en bovendien beeldschoon – maar ik ben ervan overtuigd dat Dalia het beter gedaan had. Hedy speelde de rol als een vijfendertigjarig schoolmeisje. Dalia zou Delilah gespeeld hebben zoals ze bedoeld was. Als verleidelijke vrouw met een brein dat even groot was als Samsons spieren. In 1955 verscheen ze in een aantal Duitse films en won ze op het Filmfestival van Venetië de Volpítőfee voor beste actrice in de film *De generaal van de duivel*, waarin ze speelde tegenover Curd Jürgens. Maar Dalia's beste rollen kreeg ze van de Britten, en met name van British Lion Films, die haar lieten spelen in twee films met Dirk Bogarde.

Dit alles las ik in het programma dat ik voor aanvang van de film in de piepkleine foyer van het Eden had gekocht, gewoon om op de hoogte te raken van de details van Dalia's leven, dat er weliswaar minder interessant uitzag dan het mijne, maar daarom des te plezieriger.

De film waarin ik haar nu zag was een comedy met Rex Harrison, met de Franse titel *Le mari constant*. Het was een vreemde ervaring haar te horen spreken in het Frans, en met een stem die de hare niet was. Dalia's Duits had altijd rijke schakeringen bevat van honing en sigaretten. Misschien was de film goed in het Engels, maar in het Frans niet, en volgens mij had dat niets te maken met de nasynchronisatie of met de brok in mijn keel toen ik haar weer

zag. Het was gewoon een slechte film, en stukje bij beetje zakten mijn ogen dicht in de warme Riviera-duisternis, die aanvoelde als de zomer van 1942...

Ik werd wakker na een lange maar onrustige nacht en trof een wereld aan in zwart-wit, maar voornamelijk zwart, met zilveren biesjes. Om in slaap te kunnen vallen had ik wat luminal gestolen uit generaal Heydrichs landhuis net buiten Praag. Zelf had hij het spul niet nodig, om de eenvoudige reden dat hij dood was. Anders had ik het beslist niet gedaan. Maar pillen waren nog moeilijker verkrijgbaar dan drank, en ook daaraan bestond een nijpend tekort. En ik had ze nodig, veel harder dan Heydrich, omdat ik sinds kort als officier van de Sicherheitsdienst deel uitmaakte van het gruwelverhaal. Heydrich was dood, vorige maand met militaire eer begraven met een teen knoflook in zijn mond en een staak door zijn hart. Hij maakte nergens meer deel van uit, de laatste gedachten aan wraak op zijn Tsjechische moordenaars nog ronddobberend in zijn lange El Greco-hoofd als evenzovele bevroren modderslierten, en hij kon niemand meer kwaad doen. Maar in mijn armzalige pogingen om ten koste van bijna alles in leven te blijven kon ik nog wel mensen kwaad doen, en konden mensen mij kwaad doen. Zolang het zwarte draaiorgel des doods nog speelde, leek ik te moeten dansen op de vreugdeloze, onheilspellende deun die onverbiddelijk doordraaide op de rol, als een aap in livrei met een grimas van doodsangst op zijn gezicht en een blikken bedelnap in zijn hand. Maar daarin was ik geen uitzondering: dat hadden alle Duitsers.

Berlijn zag er die zomer uit als een spookstad, alsof er achter iedere boom en iedere hoek een krijsende schedel school, of een hels wezen met grote ogen dat van vorm kon veranderen. Soms leek het, als ik wakker werd in mijn bed thuis in de Fasanenstrasse, doorweekt van het zweet, of er een duivel op mijn borstkas had ge-

zeten die de adem uit mijn borst perste. En als ik naar adem snakkend haastig controleerde of ik nog leefde, hoorde ik vaak mijn eigen kreet en klauwde ik naar de zure lucht die ik overdag, tijdens mijn slaap, had uitgeasemd. Gewoonlijk stak ik dan een sigaret op met de gretigheid van iemand die de tabaksrook nodig had om ruimer te kunnen ademhalen – en om de smaak weg te werken van massamoord en menselijk verval die ik als een oude, rotte tand in mijn mond had en die ik niet kwijtraakte.

De zomerzon bracht geen vreugde en had een sinister effect. De inwoners van Berlijn waren prikkelbaar omdat er niets dan water te drinken was en omdat de zinderende hitte gedachten opriep aan hoeveel heter het moest zijn op de droge steppes van Rusland en Oekraïne waar onze jongens momenteel een strijd streden die nu al veel heviger leek dan we ooit verwacht hadden. De late namiddagzon wierp lange schaduwen door de smalle straatjes rond de Alexanderplatz en speelde een spelletje met je ogen zodat de fosfenen op je netvlies, de nawerking van het genadeloos felle licht, leken te veranderen in de bleekgroene aura's van al die doden. Maar in de schaduwen hoorde ik thuis, daar voelde ik me op mijn gemak, als een oude spin die simpelweg met rust gelaten wil worden. Al was daar niet veel kans op. In Duitsland was het raadzaam voorzichtig te zijn met je talenten. Ooit was ik een goede rechercheur geweest bij de Kriminalpolizei, maar dat was een hele tijd geleden, voordat misdadigers gekleed gingen in strak grijs uniform en bijna iedereen die achter slot en grendel zat onschuldig was. Politiewerk in Berlijn in 1942 was zoiets als muizenvallen zetten in een kooi vol tijgers.

Op Heydrichs bevel werkte ik 's nachts op het hoofdbureau van politie aan de Alexanderplatz, wat me prima uitkwam. Er was geen serieus, noemenswaardig politiewerk te doen, maar ik had weinig of geen trek in het gezelschap of in de stuitende conversatie van mijn nazicollega's. Bij de Mordkommission – een instelling voor het onderzoek naar moordzaken – of wat daarvan over was, kon ik mijn eigen gang gaan, als een vergeten gevangene wiens gezicht de dood betekent voor wie er dom genoeg een glimp van opvangt. Ik was er zelf ook niet bijster op gesteld. In tegenstelling tot Hamburg en Bre-

men kende Berlijn amper nachtelijke luchtaanvallen, en 's nachts was het er stil als het graf, heel anders dan het Berlijn uit de jaren van de Weimarrepubliek, toen het de rumoerigste en sprankelendste stad ter wereld was geweest. Al die lichtreclames, al die jazz – onvoorstelbaar dat het ooit zo geweest was. Het Berlijn van Weimar was me beter bevallen. De Weimarrepubliek was de meest democratische democratie aller tijden geweest en tegelijkertijd, als alle grote democratieën, lichtelijk losgeslagen. Vóór 1933 mocht alles, want zoals Socrates tot zijn verdriet had geleerd: de ware aard van de democratie is het stimuleren van corruptie en excessen op alle vlakken. Maar de corruptie en excessen van Weimar waren vele malen te prefereren boven de apocalyptische gruwelen die momenteel werden bedreven in naam van de Neurenberger wetten. Volgens mij heb ik nooit geweten wat 'doodzonde' echt betekende tot ik in nazi-Duitsland belandde.

Soms, als ik 's nachts uit het raam van mijn kantoor keek, ving ik een glimp op van mijn eigen weerspiegeling die me aanstaarde: mijn evenbeeld, maar anders, een soort tweede, slecht gedefinieerde versie van mijzelf, een donkerder alter ego, mijn boosaardige tweelingbroer of misschien een boodschapper des doods. Nu en dan hoorde ik een spookachtig, bloedeloos stemmetje tegen me sneren: 'Zeg eens, Gunther, wat moet je vandaag weer doen, wiens reet moet je vandaag weer likken, om je het vege lijf te redden?'

Een goede vraag.

Vanuit mijn adelaarsnest in de oostelijke toren van het hoofdbureau van politie hoorde ik regelmatig de stoomtreinen station Alexanderplatz in en uit rijden. Je kon net het dak zien – of wat daarvan over was – van de oude orthodoxe synagoge aan de Kaiserstrasse, die daar volgens mij al voor de Frans-Duitse Oorlog stond, een van de grootste synagoges in Duitsland met een gemeente van wel achttienhonderd zielen. Dat wil zeggen, Joden. De Kaiserstrasse lag in een wijk waar ik als jonge agent in de jaren twintig had gepatrouilleerd. Ik maakte wel eens een praatje met een paar knapen die op de Joodse jongensschool zaten en die treinen gingen kijken bij het station. Op een keer zag een andere agent in

uniform me met die jongetjes praten en vroeg me: ‘Waar heb je het in godsnaam over met die Joden?’ Ik had gezegd dat het nog maar kinderen waren, dat we hadden gepraat over dingen waarover je nu eenmaal met kinderen praat. Dat was natuurlijk voordat ik had ontdekt dat ikzelf ook een paar druppels Joods bloed had. Maar misschien verklaart het waarom ik aardig tegen ze had gedaan. Al geloof ik liever dat het weinig of niets verklaart.

Het was al een tijd geleden dat ik Joodse jongens had gezien op de Kaiserstrasse. Sinds begin juni werden de Joden uit Berlijn vanuit een doorgangskamp aan de Grosse Hamburgerstrasse gedeporteerd naar kampen ergens in het oosten, hoewel langzamerhand bekend werd dat dat niet zomaar een kompasrichting was, maar een behoorlijk permanente eindbestemming. De deportaties vonden voornamelijk ’s nachts plaats, als er niemand in de buurt was die er getuige van kon zijn. Maar op een ochtend, om een uur of vijf, toen ik op een beroving af was bij het Anhalterstation, zag ik een stuk of vijftig Joden op leeftijd in gesloten wagons geladen worden, aan boord van een ongeduldige trein. Ze zagen eruit als een schilderij van Pieter Brueghel, uit een tijd toen Europa een veel barbaarser oord was dan nu: toen koningen en keizers hun vreselijke misdaden bij klaarlichte dag begingen, en niet op een tijdstip dat er nog niemand uit bed was die het zien kon. De wagons waren het ergste niet, maar tegen die tijd had ik een donkerbruin vermoeden van wat er met die Joden ging gebeuren, wat meer was dan zij wisten, neem ik aan, anders waren ze vast en zeker nooit ingestapt.

Net toen ik bijna door een oude agent gemaand werd om door te lopen, hield ik hem mijn biermunt voor en zei dat hij de pest kon krijgen.

‘Sorry, inspecteur,’ zei hij, terwijl hij strak salueerde. ‘Ik wist niet dat u van de RSHA was.’

‘Waar gaat dit stel naartoe?’ informeerde ik.

‘Ergens in Bohemen. Theresienstadt, zeiden ze geloof ik. Je zou er bijna medelijden mee krijgen, vindt u ook niet? Maar het zal wel het beste zijn. Voor hen en voor ons. Voor ons, Duitsers, bedoel ik.

Ze krijgen daar een beter leven, met hun eigen soort bij elkaar. Toch?’

‘Niet als ze naar Theresienstadt gaan,’ antwoordde ik. ‘Ik ben net terug uit Bohemen.’ En ik vertelde hem alles wat ik wist over Bohemen, en over wat er in Rusland en Oekraïne gebeurde. Het was een enorm risico om hem de ongekleurde en onverteerbare waarheid te vertellen, maar de blik van afgrijzen op zijn rode gezicht maakte veel goed.

‘Dat meent u niet,’ zei hij.

‘Dat meen ik wel. Wij zijn bezig mensen systematisch, met duizenden tegelijk, uit te moorden. In de moerassen van oostelijk Polen. Dat is een feit. Dat heb ik zelf gezien. En met “wij” bedoel ik ons, de politie. De RSHA. Die moordenaars, dat zijn wij.’

De agent knipperde met zijn ogen en keek alsof ik iets volslagen onbegrijpelijks had gezegd. ‘Dat kan niet waar zijn, inspecteur, wat u net zei. Dat is toch zeker een grap?’

‘Natuurlijk is dat geen grap. Wat ik je net heb verteld is waarschijnlijk de enige waarheid die je vandaag zult horen. Vraag maar eens rond, maar wel een beetje discreet. De mensen praten hier niet graag over, je snapt zelf wel waarom. Je kunt in de problemen komen. Wij allebei. Ik zeg je, die Joden zitten op een langzame trein richting hel. En wij ook.’

Ik liep weg, met een sadistische grijns op mijn gezicht; in nazi-Duitsland komt de waarheid hard aan.

Maar uiteindelijk kwam het door een van die RSHA-moordenaars dat ik bij de zaak betrokken raakte. Een Oostenrijker, Ernst Kaltenbrunner, zou volgens de geruchtenmolen de nieuwe chef worden van het *Reichssicherheitshaupt* – de RSHA –, maar volgens diezelfde geruchten kon zijn aanstelling pas door Hitler goedgekeurd worden als Kaltenbrunner van de drank af geholpen was in een kliniek in het Zwitserse Chur. Nu verkeerde de Kripo dus in de forensisch gezien capabele, maar uitermate moordlustige handen van generaal Arthur Nebe, die tot november van het jaar ervoor leiding had gegeven aan SS-Operationsgruppe B in Wit-Rusland. Groep B stond nu onder leiding van iemand anders, maar als het

waar was wat over Nebe werd gezegd – en ik had gegronde reden om aan te nemen dat dat zo was – hadden zijn mannen meer dan vijfenveertigduizend mensen vermoord voordat hij eindelijk terug mocht naar Berlijn.

Vijfenveertigduizend. Zo'n getal was moeilijk te bevatten in een context van moord. Het Sportpalast van Berlijn, aan de Potsdamerstrasse, waar de nazi's soms bijeenkomsten hielden, bood plaats aan veertienduizend man. Drie complete Sportpaläste vol mensen die Goebbels kwamen toejuichen na een speech. Zo zag vijfenveertigduizend eruit. Al hadden de mensen die vermoord waren uiteraard niet voor hem gejuicht.

Ik vroeg me af wat Nebe tegen zijn vrouw Elise en zijn dochter Gisela had gezegd over zijn werk in Ivans moerassen. Gisela was intussen een mooie jonge vrouw van zeventien, en ik wist dat Arthur dol op haar was. En ze was intelligent. Had ze hem ooit gevraagd naar zijn werk bij de ss? Of zag ze iets ontwijkends in de vossenogen van haar vader en ging ze op een ander onderwerp over, zoals vroeger gebeurde als het over de oorlog van 1914-1918 ging? Ik heb nooit iemand gekend die daar ontspannen over kon praten, ikzelf al helemaal niet. Als je niet in de loopgraven had gestaan, had het geen zin te verwachten dat anderen zich die ervaring ook maar konden indenken. Niet dat Arthur Nebe zich in die tijd over wat dan ook hoefde te schamen: als jonge luitenant in zijn pioniersbataljon bij het zeventiende (1ste West-Pruisische) legerkorps aan het oostfront was hij tweemaal met mosterdgas bestookt en had hij een IJzeren Kruis eerste klasse in de wacht gesleept. Als gevolg daarvan was Nebe niet bepaald dol op de Russen, maar het was ondenkbaar dat hij zijn gezin ooit verteld zou hebben dat hij de zomer van 1941 had doorgebracht met het vermoorden van vijfenveertigduizend Joden. Nebe wist dat ik dat wist, en toch kon hij me op de een of andere manier nog recht aankijken. Hoewel we het er niet over hadden, vond ik het vreemder dan hij dat ik hem in mijn buurt kon harden – zij het met enige moeite. Als ik voor Heydrich kon werken, kon ik voor wie dan ook werken, nam ik aan. Ik zou niet zeggen dat we ooit vrienden waren, Nebe en ik. We konden re-

delijk met elkaar overweg, al heb ik nooit begrepen hoe iemand die in 1938 al tegen Hitler had gecomplotteerd zo'n schijnbaar onverstoorbare massamoordenaar had kunnen worden. Toen we in Minsk waren, had Nebe geprobeerd dat uit te leggen. Hij had me gezegd dat hij naar Hitlers pijpen moest dansen totdat zijn vrienden en hij de kans kregen Hitler te doden. Alleen zag ik niet in hoe dat idee de moord op vijfenveertigduizend Joden rechtvaardigde. Dat begreep ik toen niet, en dat begrijp ik nog steeds niet.

Op Nebes voorstel troffen we elkaar op een zondag voor de lunch in een privézaaltje van Wirtshaus Moorlake, iets ten zuiden van het Pfaueninsel in de Wannsee. Met een fraai terras en een strijkje op de achtergrond deed het eerder Beiers aan dan Pruisisch, en het was 's zomers een populaire uitspanning. Deze zomer was geen uitzondering. Het was een schitterende dag, en geen van beiden waren we in uniform. Nebe had een driedelig pak aan van lichtgrijze tweed in een pied-de-pouleruitje met een knickerboc-ker, knopen op de zakken en puntige revers. Met zijn lichtgrijze kniekousen en glanzend gepoetste bruine brogues zag hij eruit alsof hij van plan was iets gevleugelds te gaan schieten, wat natuurlijk een welkome afwisseling geweest zou zijn. Ik had mijn zomerpak aan, dat wil zeggen hetzelfde driedelige marineblauwe pak dat ik in de winter droeg, maar dan vanwege het warme weer zonder vest; ik liep erbij om een cent en een warm hapje te geven, maar het maakte me geen bal uit.

We aten beekforel met aardappels en aardbeien met room; daar dronken we twee flessen uitstekende moezelwijn bij. Na het eten huurden we een lange roeiboot en gingen we het water op. In verband met mijn uitgebreide marine-ervaring liet Nebe mij uiteraard roeien, hoewel dat ook te maken kon hebben met het feit dat ik kapitein was en hij generaal. Terwijl ik me over de spanen boog, rookte hij een dikke havannasigaar en staaarde naar de smetteloze Pruisisch-blauwe hemel alsof er geen vuiltje aan de lucht was. En misschien was dat ook zo. Een functionerend geweten was een luxe die maar weinig officieren bij de SS en de SD zich konden permitteren. De Wannsee lag erbij als een impressionistisch schilderij van een

idyllisch tafereel op de Seine rond de eeuwwisseling, zo'n doek dat eruitziet alsof de afbeelding aan vlekziekte lijdt. Er waren kano's en roeibootjes op het water, zeilboten en sloepen, maar niets wat op benzine liep: benzine was nog schaarser dan pillen en drank. Er waren ook heel wat jonge vrouwen te zien – dat was een van de redenen waarom Nebe hier zo graag kwam – maar geen jonge mannen; die waren allemaal in uniform en vochten waarschijnlijk voor hun leven in een of andere Russische loopgraaf. De vrouwen in de lange, smalle roeiboten hadden witte hemdjies aan en bijzonder korte shorts, een grote verbetering ten opzichte van korsetten en crinolines, want nu waren hun borsten en billen zichtbaar voor iedereen die, zoals ik, belangstelling had voor dat soort zaken. Ze waren zongebruind en energiek, en sommigen wilden maar al te graag flirten; tenslotte waren vrouwen ook maar mensen, met bijna evenveel behoefte aan mannelijke aandacht als mijn behoefte om die aandacht te schenken. Een stel roeide een tijdlang met ons op en we voerden een gesprekje, tot ze beseften hoe ontzettend oud wij waren; ik was in de veertig en Nebe zal tegen de vijftig gelopen hebben. Maar één meisje viel me op. Ik kende haar van gezicht: ze woonde niet ver bij me vandaan. Ze heette Kirsten, wist ik, en ze was lerares aan het Fichtegymnasium aan de Emserstrasse. Nu ik Kirsten weer gezien had, nam ik me voor eens wat vaker door de Emserstrasse te lopen – stel dat ik haar daar toevallig tegenkwam... Toen zij met haar atletische metgezellinnen weggevaren was, hield ik hun boot in het oog, voor het geval dat. Je weet maar nooit wanneer een mooi meisje te water raakt en gered moet worden.

Nog een reden waarom Nebe graag in Wannsee kwam, was dat je gesprek onmogelijk afgeluisterd kon worden. Sinds september 1938 en de mislukte paascoup waarvan hij een belangrijk deel had uitgemaakt, vermoedde Nebe dat hij onder verdenking van het een of ander stond. Maar met mij sprak hij altijd vrijuit, al was het maar omdat hij wist dat ik nog veel verdachter was dan hijzelf. Ik was het beste soort vriend dat iemand als Nebe zich wensen kon, het soort vriend dat je zonder enige aarzeling aan de Gestapo kunt en zult uitleveren als je daarmee je eigen leven kunt redden.

‘Bedankt voor de lunch,’ zei ik. ‘Het was al weer een tijdje geleden dat ik het glas hief met zo’n goede moezelwijn erin.’

‘Het heeft toch zeker geen zin hoofd van de Kripo te zijn als je niet wat extra bonnen kunt bemachtigen voor voedsel en drank?’ antwoordde hij.

Die bonnen waren nodig omdat voedsel in Duitsland op de bon was, wat steeds erger werd, zeker voor de Joden.

‘En we hebben alleen maar plaatselijke producten genuttigd,’ ging hij verder. ‘Forel, aardappels, aardbeien. Als dat er niet meer was in Berlijn in de zomer, dan konden we ons maar beter meteen overgeven. Dan was het leven niet meer de moeite waard.’ Hij zuchtte, en pufte een wolk sigarenrook de hemel boven zijn zilvergrijze hoofd in. ‘Weet je, soms kom ik hiernaartoe en huur ik in mijn eentje een boot, gooi hem los en dobber dan gewoon over het meer, zonder me zorgen te maken over waar ik terechtkom.’

‘Je kunt hier geen kant uit. Niet op dit meer.’

‘Dat zeg je alsof daar iets mis mee is, Bernie. Maar zo is het nu eenmaal met meren. Die zijn er om naar te kijken en van te genieten, niet voor zoiets praktisch als jij in gedachten hebt.’

Ik schokschouderde, tilde de roeispanten uit het water en keek over de flank van de boot in het water. ‘Als ik op een meer zit, zoals hier, dan duurt het niet lang voor ik me afvraag wat er onder water zit. Wat voor onontdekte misdaden liggen daar in de diepte? Wie staat daar op de bodem met een paar ijzeren laarzen aan? Misschien ligt er wel een Joodse onderzeeër die zich schuilhoudt voor de nazi’s. Of een rooie die daar twintig jaar geleden door het Freikorps is gedumpt.’

Nebe lachte. ‘Op-en-top rechercheur. En dan vraag jij je af waarom je nog steeds van nut bent voor onze bazen.’

‘Zijn we daarvoor hierheen gekomen? Zodat jij me kunt vleien door me te verzekeren dat ik nog steeds van nut ben?’

‘Misschien wel.’

‘Ik vrees dat mijn nuttige dagen ver in het verleden liggen, Arthur.’

‘Zoals gebruikelijk onderschat je jezelf, Bernie. Ik zal je wat zeg-